

MIKLÓS ÁGNES KATA

# A nemzetiségek óvodai magyarosításának koncepciói a 19. században

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2024.3.5>

## Bevezetés

A magyar óvodáztatás történetének egyik fontos kulcsmozzanata az 1891. évi XV., „A kisdedóvásról” szóló törvénycikk megjelenése: ez adott jól definiált törvényi kereteket a kisdedóví intézetek és az óvóképzők alapításához, működtetéséhez, szabályozásához. Bár a törvény alapeszméjében, a kisdedóvás és a kisdedóví intézmények hasznosságában és fontosságában a törvényhozók egyetértettek, elfogadását mégis komoly vita előzte meg. A magyar nyelv iskolai használata, és általában a magyarosítás körül a 19. század utolsó évtizedében felerősödő viták tükrében ez annyira nem meglepő, mivel a törvény egyik rendelkezése a magyar nyelv óvodai helyzetéről és elsajátításáról (a kisgyerekek bevezetése a magyar nyelvbe) szólt. Tanulmányom is ezt a kérdést járja körül, nem a törvény pedagógiatörténeti vonatkozásait. Előbb ismertetem és csoportosítom a törvényhozáshoz során elhangzott legfontosabb érveket a törvény nyelvi rendelkezései mellett és ellen, amit a résztvevők mindkét oldalon a magyarosítás programjaként értelmeztek. Mivel azonban ez a magyarosítás a kisdedóvík esetében közvetett volt – a törvény az óvónőképző intézetekben végzett óvónőktől várta azt –, az ezután következő részben azt mutatom be, hogy a törvény meghozatala után elsőként alapított óvónőképző intézet – az esztergomi érseki intézet – működésében a törvény vitájában megjelent megfontolások miként kaptak helyet. Az esztergomi intézet azért is érdekes, mert közel található a nyelvhatárhoz, diákjai közt

jelentős számban voltak nem magyar anyanyelvűek, értesítői pedig, melyek két évtizeden át mutatták be az oktatást pedagógiai és szervezeti oldalról is, könnyen hozzáférhetőek. Bár az értesítők kiadása a középfokúnak számító intézetekben általános volt, ezeket a dokumentumokat mindenképpen figyelemre méltóvá teszi az intézet alapítási éve, földrajzi helyzete, valamint a tanintézmény mindennapjait dokumentáló bőséges forrásanyag.

## Egy törvénytervezet és forrásvidéke

A kisdedovásról szóló törvénytervezet miniszteri előterjesztője Csáky Albin kultuszminiszter, képviselőházi előterjesztője Hagara Viktor előadó, a közoktatási bizottság tagja volt, a törvénycikk kapcsán kibontakozó képviselőházi vita pedig 1891. január 19–30. között zajlott; ebből az időszakból az általános vita öt napot, a részletes vita pedig két teljes és két töredéknapot vett igénybe.

Mint azt az óvodapedagógia-történet iránt mérsékelten érdeklődők is tudják, a magyar intézményes kisgyermeknevelés első jelentősebb mozzanata 1828 kora nyarára tehető, ekkor alapította meg Brunszvik Teréz az első kisdedóvót Budán. Ehhez képest csak majdnem hatvanhárom évvel később született meg az a törvény, amely a kisdedóvó-intézetek szabályozásával foglalkozott. Mondhatni, afféle szimbolikusan is értelmezhető jelenségről van szó: bár az intézményes kisgyermeknevelést elméletben nagyon is fontosnak tartották, a gyakorlatban vajmi kevés törekvés volt arra, hogy annak kereteit, céljait, eszközrendszerét megfelelően szabályozzák. Eötvös József 1870-ben elő kívánt terjeszteni ugyan egy törvényjavaslatot az óvodáztatás szabályozásával kapcsolatban, de annak keresztülvitelét már nem tudta végrehajtani.<sup>1</sup> (Eötvös célja valószínűleg a népiskolai törvény kiterjesztése lett volna, de halála megakadályozta ebben, a törvényjavaslat a vita stádiumáig sem jutott el.) Pedig még azt sem mondhatnánk,

<sup>1</sup> PUKÁNSZKY Béla–NÉMETH András: *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest, 1996. 310.

hogy 1828 és 1891 között csupán szórványosan jelentek volna meg óvodák és óvóképzők: a törvény vitájakor Hagara Viktor előadó 725 működő óvodát említett. Az óvóképzők számáról nem nyilatkozott ugyan, de 1891 elején 11 működő óvóképző-intézet létezett Magyarországon, és az óvóképzés helyzete a magyar közép fokú oktatási rendszeren belül legalább időtartamát illetően többé-kevésbé szabályozott volt.<sup>2</sup> Mégis, ez az 1891. januári időszak volt az első, amikor a Képviselőház végül részletesen és érdemben is foglalkozhatott az óvodáztatás és óvóképzés törvényi kereteivel.

A törvénytervezet vitájában is megjelenik az a fajta kettősség, ami a magyar óvoda történetének a kezdetektől egyik meghatározó sajátossága volt: a számos létező dokumentum és megbízható forrás ellenére is mindvégig meghatározzák a legendák és mítoszok. Figyelemre méltó például az előterjesztés azon részlete, amikor Hagara Viktor is Brunszvik Terézre hivatkozik: „ha hazánk e tekintetbeni történetére gondolunk, nem kis önérzettel nézhetünk a múltba. Mert mindjárt az első impulzusok közt 1828-ban egyik lelkesült honleány: Brunswick Terézia grófnő Budán »Angyalkert« néven felállította az első óvodát. A nemesszívű grófné azonban hazája iránti szeretettől áthatva, nem állt meg itt: üdvös tevékenységét nemcsak a fővárosra, hanem az egész országra kívánta kiterjeszteni.”<sup>3</sup> Brunszvik Teréz munkássága kétségkívül megkerülhetetlen a magyar óvodáztatás történetében, de, mint a Brunszvik-kutatás jóvoltából tudjuk, az ő kisdedóvói elsősorban kisgyermekiskolaként, nem pedig a jelenlegi óvodák modelljeként értelmezhetők. Hornyák Mária, Brunszvik Teréz munkásságának egyik legjobb ismerője szerint legalábbis: „A krisztinavárosi óvodát Brunszvik Teréz »anya- és mintaintézetnek« (Pflanz- und Musterschule) tartotta, s olykor

<sup>2</sup> „A kezdetben egyéves időtartamú képzés először 1848-ban válik 2 évesé, majd Eötvös József 1870-es törvényjavaslata is kétéves időtartamúra emeli.” BASKA Gabriella–HEGEDÜS Judit: A magyarországi pedagógusképzés története a recepció hatásokról. ELTE, 2013. 2. Forrás: [https://pedagoguskepzes.elte.hu/images/anyagok/iii1/39\\_a\\_magyar\\_o\\_pedkep-tortenete.pdf](https://pedagoguskepzes.elte.hu/images/anyagok/iii1/39_a_magyar_o_pedkep-tortenete.pdf) (Letöltve: 2024. 08. 16.)

<sup>3</sup> Hagara Viktor előterjesztése. *Képviselőházi naplók 1887. XXI. kötet, 1890. december 9. – 1891. január 31.* 208.

így is emlegette, a naplóiban azonban szinte kizárólag a »kisgyermekiskola« (Kleinkinderschule, rövidítve: Kkschule) kifejezést használta. (A rá kevésbé jellemző »Angyalkert« elnevezést nála hiába keressük, ez csak a halála után terjedt el Kacskovics Lajos emlékbeszédének (1865) »köszönhetően«.)<sup>4</sup> Magától értetődő, hogy azt sem említi meg Hagara Viktor: Brunszvik kisgyermekiskolái német nyelvű oktatást adtak, óvónők helyett férfi tanítókat alkalmaztak, a tanterv és módszertan tekintetében pedig jóval szorosabban követték a nagy Pestalozzinál az utókor számára kevésbé ismert Samuel Wilderspint, akinek *Infant Education* című 1825-ös művét annak német fordítóján, a bécsi Joseph Wertheimeren keresztül ismerte meg Brunszvik.<sup>5</sup>

Az óvodapedagógia kutatóin kívül a legtöbben beérik az-  
zal: a magyar kiseddóvás története úgy kezdődött, hogy egy nemesszívű grófnő a kicsiny gyermekek istápolására tette fel az életét. Holott – bár Brunszvik úttörői jelentőségét nem szabad lebecsülnünk – a magyar óvodáztatás 19. századi bevezetésének, alakulásának és formálásának számos más szereplője volt. Bár a 19. századi magyar óvodatörténet egészének felvázolására jelen helyzetben nincs lehetőség, az óvodáztatás kérdése olyanokat is megszólaltatott a reformkor nagy férfiai közül, mint Wesselényi Miklós vagy Bezerédj István. Az utóbbi egyébként tevékenyen is részt vett a kiseddóví intézetek létrehozásában, támogatásában: felesége, Amália óvodaalapítási kísérletének fő támogatója volt a Tolna megyei Hidja-pusztán, és az ő megbízásából készült 1837-ben az akkor éppen börtönbüntetését töltő Kossuth Lajos magyar nyelvű Wilderspin-fordítása is.

<sup>4</sup> HORNYÁK Mária: *Első óvodánk története (Buda – Krisztinaváros, 1828–1867)*. (Örláng Füzetek 8.) Brunszvik Teréz Szellemi Hagyatéka Egyesület, Martonvásár, 2003. 25.

<sup>5</sup> Samuel Wilderspin (1791–1866) az angolszász kisgyermekiskola, az „infant school” intézményének megteremtője volt, a kisgyermekoktatás híve. Az 1–7 éves gyermekek iskolai-tantermi körülmények közötti oktatásának terjesztőjeként az ő gyermekiskola-konceptiója jelentősen különbözött Pestalozzi „lakásiskola”-elképzelésétől. Brunszvik Teréz kiseddóví Pestalozzitól származó beszéd- és értelemgyakorlatokat alkalmaztak, de a Wilderspin által meghonosított tantermi közegben.

A reformkor és annak nagyjai nem véletlenül kerülnek itt említésre. Az óvodáztatás kérdése a 19. századi Magyarországon, különösen a század második felében elsősorban nemzetdefiniációs tetteként fogalmazódott meg, mégpedig annak jellemzően brubakeri értelmezésében. Vagyis a nemzetet – Brubakernél etnikai csoportot – meghatározni akaró szereplők próbálták érvényre juttatni saját felfogásukat arról, mik a csoporttagság kritériumai, ebben az esetben a nyelvtudás. Ezt követően a nyelvtudásra hivatkozva jelenthetik be igényüket a csoporttagok képviselőire is.<sup>6</sup>

Mindez nyomon követhető „A kisdedovásról” szóló törvény tervezetének vitájában is. Podráczky Judit doktori értekezése, mely az 1891. évi XV. törvénycikknek és a törvénytervezet képviselőházi vitájának tartalom- és diskurzuselemzésére vállalkozik, jól körülhatárolt kategóriákat állapít meg a vitában: az óvodáztatás nyílt céljaiként a törvény az *óvás-gondoskodás*, a *szellemi fejlesztés*, az *erkölcsi fejlesztés*, az *óvodáztatás kötelezettsége* és a *magyar mint államnyelvbe való bevezetés* feladatait jelöli meg.<sup>7</sup> Ezek közül a jelen tanulmány keretein belül „a magyar mint államnyelvbe való bevezetés” kérdése kap nagyobb hangsúlyt, de a törvénytervezet vitájában sem volt ez másként: „az ország anyanyelvi viszonyaira tekintettel a miniszteri előterjesztés az állam nyelvének elsajátítását a javaslat főfontosságú momentumaként jelölte meg. Csáky Albin úgy fogalmazott, hogy ezzel a nem magyar anyanyelvűeknek – jogaik csorbitása nélkül – csak módot akar adni arra, hogy az ország anyanyelvét ők is elsajátíthassák, ez érdekükben áll, ennek hasznát fogják venni. Mindez azonban a nemzetiségi képviselőket nem győzte meg arról, hogy ez valóban az ő érdekük: ők mindvégig más érdekekről beszéltek, s arra igyekeztek érveket felsorakoztatni, hogy az államnyelv terjesztésének ez a módja miért elfogadhatatlan számukra.”<sup>8</sup>

<sup>6</sup> Rogers BRUBAKER: Csoportok nélküli etnicitás. *Beszélő*, 2001/7–8. 60–66.

<sup>7</sup> PODRÁ CZKY Judit: *Az óvodaügy a 19. századi magyar társadalomban*. PhD-értekezés, ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Neveléstudományi Doktori Intézet, Budapest, 2007. 54.

<sup>8</sup> PODRÁ CZKY Judit: I. m. 116–117.

A magyar nyelv megtanulásának leghatásosabb helyszíné-ként definiált kisdedővó intézet gondolata a törvénytervezet vitá-jakor már több évtizedes toposz volt, Wesselényi Miklós például az 1843-as *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* című könyve megírásakor amiatt is fontosnak tartotta minél több kis-dedővó intézet alapítását, mert ezeket vélte a legalkalmasabb helyszínnek a magyar nyelv elsajátítására – még az iskolánál is fontosabbnak. „A tót, rác, oláh vagy a német kisgyermek meg-tanul magyarul munka és fáradság nélkül. Gyermek egy nyel-vet oly könnyen kezdhet beszélni, mint mást. Mi könnyű egy ily intézetnek már fennállásakor, kivált a legkisebb gyermekeket magyarul szólaltatni meg; s midőn pár év múlva egy része, ti. a nagyobbacsók már beszélnek magyarul, az intézetbe később jött kisebbek maguktól s önként fognak hasonlóan szólalni meg. Egész helység népessége a kisdedővó intézet létrejöttétől számí-tott húsz év múlva meg lesz magyarosítva, azaz fog tudni és be-szélni magyarul. Magyarosítás alatt ennél többet nem lehet, s nem kell érteni. Sem szükség, sem cél, hogy az idegen ajkúak anyai nyelvüket elfeledjék. Arra, mi nekünk kell, s mindarra, mit nekünk eszközölni szándékunk és kötelességünk: elég, hogy magyarul tudjanak.”<sup>9</sup>

Nyilván Wesselényi és kortársai, de még a 20. század első felé-nek közoktatással/közneveléssel foglalkozó államférfiai is jelen-tős hátrányban voltak a jelen gyermeknevelési szakembereivel, de akár egy másodéves óvodapedagógus hallgatóval szemben is. A 19. századi nyelvtudomány és kisgyermekkorai pedagógia még nem támaszkodhatott azokra a szocio- és pszicholingvisztikai ismeretekre, amelyek most már meghatározóak a gyermekko-ri kétnyelvűség, valamint az egyéni és közösségi kétnyelvűség vizsgálatában vagy elősegítésében. Sajátos, de nem túlságosan meglepő tény, hogy az 1891. évi XV., „A kisdedővásról” szóló tör-vénycikk képviselőházi vitájának résztvevői között még olyan szereplőt is csak egyetlenegy találunk, aki szakmai (pedagó-giai) szempontból is képes lett volna megnyilatkozni: Madarász

<sup>9</sup> WESSELÉNYI Miklós: *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében*. Wigand Ottó Nyomdája, Lipcse, 1843. 310. – A korabeli idézeteket itt és a továbbiakban a mai helyesírási szabályok szerint közöljük. – A szerk.

Imre Jász-Nagykun-Szolnok megyei képviselőt Karcag kerületéből, aki függetlenségi program alapján került pótválasztáson a Képviselőházba, és akkor már tizenhat éve óvodai tanfelügyelőként dolgozott. Egyetlen gyakorlati jellegű észrevétele (a három éven aluli gyermekek kisdedóvóba való felvételének problémáiról) teljesen visszhang nélkül maradt.<sup>10</sup>

Sajátos színezetet ad viszont a vitának az, hogy amikor az óvodaállítás „praktikus” oldalát helyezték előtérbe, ez elsősorban gazdasági megfontolásokról szólt – kissé másként, mint azt feltételeznénk. Az óvodaállítás melletti érvek között például igen nagy súllyal esett latba: egy magára hagyott gyermek milyen károkat képes okozni még csak nem is elsősorban magában, hanem szülei vagy a köz tulajdonában. „A kisdedóvásról” szóló törvényjavaslat vitájának bevezetőjében Hagara Viktor előadó például fontos körülményként prezentálta az alábbiakat: „De, hogy belássuk, mennyire szükségünk van az óvóintézetekre, méltóztasanak csak a tüzesetek statisztikájára tekinteni. Ebből kitűnik, hogy 1887-ben az előfordult tüzesetek közül 210 kinyomozott eset volt olyan, a hol a veszély a felügyelet nélküli és elhanyagolt gyermekek gondatlan játékaiból keletkezett. Ezen 210 tüzeset következtében félmillió forintra menő nemzeti vagyon hamvadt el.”<sup>11</sup> És bizony Wesselényi Miklósnak is jelentős érve volt ez a kisdedóvás kiterjesztése és nemzeti feladattá tétele mellett: „A szegény sorsú, munkával és dologgal elfoglaltakat apró gyermekeikkel való bíbelődéstől menti fel. Nem kénytelenek dolgukat mulasztani s honn ülni a családanyák vagy már dologtehető nagyobb testvérek: ha a kisdedeket jó gond alatt tudják, nem kell félniök, hogy vagy szekér s marha gázolja el utcán, vagy tűznek teszik magukat s szüleik vagyonát martalékává. Ezért a legvadabb nép is örömet adja gyermekét kisdedóvó-intézetbe.”<sup>12</sup>

<sup>10</sup> Lásd PODRÁČZKY Judit: I. m. 102.

<sup>11</sup> *Képviselőházi naplók*, 1887. XXI. kötet, 1890. december 9. – 1891. január 31. 210.

<sup>12</sup> WESSELÉNYI Miklós: I. m. 309–310.

## Nyelvhasználat és nemzetiségek

A Podráczky által megnevezett téma, „a magyar mint államnyelvbe való bevezetés” a törvénytervezet több paragrafusában is megjelent, és nem véletlen, hogy a vitában éppen a nyelvhasználatra vonatkozó 8. és képzés-alkalmazás feltételeit konkretizáló-szigorító 10. paragrafus<sup>13</sup> kapcsán polarizálódtak leginkább a vélemények – nem is elsősorban pártok, hanem nemzetiségi affiliációk tükrében. A vita résztvevői közül a törvénytervezet szándékait kifogásoló oldalról különösen az alábbi szereplők érdemelnek említést: Brassó képviselője, a mérsékelt ellenzéki Zay Adolf, aki a Szász Néppártot képviselte; a szintén Brassó megyei Filtsch József, 1888-tól képviselő a Szász Néppárt színeiben; Salmen Jenő, a Szeben megyei Nagy-Disznód körzet szász képviselője; valamint Mocsáry Lajos Krassó-Szörény megyei alispán, aki 1888-ban a Román Nemzeti Párt támogatásával nyert mandátumot, és a románok ügyeinek közismert szószólója volt. Mint arra a vita második napján, január 20-án Kovács Albert marosvásárhelyi képviselő is felhívta a figyelmet: csupa nemzetiségi ügyekben érdekelt politikus. „Érdekes jelenség, hogy a törvényjavaslat ellen beszélők sorában, tán egy nevet kivéve, mind a szász képviselők vannak felírva; holott a másik oldalon nemcsak mi, akik néha szoktunk a kormány javaslatai mellett beszélni, hanem t. szomszédaink is helyet foglalnak, akik soha vagy tán igen ritkán fogadják el a kormány javaslatait. Úgy látszik, hogy valami nemzetiségi bajt látnak e javaslatban, és egyéb észrevételeik csak ennek az egynek, nem mondom, hogy leplezésére, hanem gazdagítására szolgálnak.”<sup>14</sup>

A szász képviselők ellenkezése nem volt véletlen – valóban „valami nemzetiségi bajt” láttak a javaslatban. Filtsch József részletesen sorra is vette a problémás passzusokat: „A javaslat 8-ik szakasza szerint a nem magyar anyanyelvű gyermekek foglalkoztatása összekötendő a magyar nyelv ismeretébe való bevezetéssel. (*Helyeslés.*) Ezen határozmány nem szorul tovább

<sup>13</sup> A törvény végső változatában ezek 9. és 11. § alatt szerepelnek.

<sup>14</sup> *Képviselőházi naplók, 1887. XXI. kötet, 235.*

magyarázatra, ez egész leplezetlen magyarosítási intézkedés. (*Ellenmondások. Nyugtalanság.*) A javaslat 10-ik szakasza szerint a kisdedóvodákban csakis kisdedóvóképző-intézetben képesítést nyert okleveles kisdedóvónők használhatók. [...] A 38-ik szakasz szerint a kisdedóvónők képesítő oklevelei a királyi tanfelügyelő által aláírandók. Ezen aláírás nélkül a képesítő oklevél érvénytelen. A képesítő oklevél aláírását a királyi tanfelügyelő megtagadhatja – vagy a közoktatásügyi bizottság javaslata szerint köteles megtagadni – akkor is, ha a vizsgát tevő a magyar nyelvet szóban és írásban teljesen nem bírja. (*Helyeslés.*) A 41-ik §. szerint az ezen törvény életbelépését megelőzőleg már alkalmazva volt kisdedóvónők kötelesek a magyar nyelv bírását igazolni. Amennyiben a magyar nyelvben eléggé jártasak nem lennének, kötelesek azt a törvény életbeléptetésétől számított 3 év alatt elsajátítani s annak megtörténtét a királyi tanfelügyelő előtt gyakorlatilag igazolni. Ellenkező esetben állásaikról elmozdítandók. A 10-ik, 11-ik, 38-ik és 41-ik §-oknak<sup>15</sup> ezen határozmányai arra céloznak, hogy nem magyar ajkú folyamodónőknek az alkalmazását lehetetlenné tegyék. (*Helyeslés.*) Ekképp mindenütt, kevés kivétellel, csak magyar kisdedóvónők lesznek alkalmazhatók, s ezektől a t. közoktatásügyi miniszter úr aligha fogja követelni, hogy a gyermekekkel más, mint magyar nyelven beszéljenek. (*Helyeslés.*)”<sup>16</sup>

A szász képviselők különösen azért találták problémásnak a törvényjavaslatot, mert az óvodák szabályozásának állami felügyelet alá helyezése meglátásuk szerint veszélyeztette volna az erdélyi szász óvodarendszer jól működő és önszerveződésen alapuló hálózatát is. Zay Adolf szerint „Brassó város és Brassó megye gondoskodott arról, hogy a megye és a város egész területén kellő számban és kellő fokon meglegyen a kisdedóvás. Magában a városban az ottani szász értelmiség a maga nagyon szűk vagyoni viszonyai között öt teljesen felszerelt, helyesen vezetett óvodát tart fenn; emellett az egyik községben óvodát és minden töb-

<sup>15</sup> A kihirdetett törvényben 11., 12., 39. és 42. §. A végső változat elejére még bekerült egy pluszparagrafus az egy óvónő/dajka által gondozható maximális gyermekszámról.

<sup>16</sup> *Képviselőházi naplók, 1887. XXI. kötet, 223–224.*

bi községben menedékházat állított.”<sup>17</sup> Salmen Jenő adatokat is hozott a szász óvodarendszerről: „A szászok huzamosb idő óta aránylag szép sikerrel sokat tettek gyermekkertek, óvodák létesítésére; főleg a szász nőegyletek által saját erejükből önként felállított gyermekkertek és menedékházak száma a legbiztosabb, de nem legújabb adatok szerint 31, jó forrásból nyert legújabb adatok szerint pedig már 36, úgy, hogy a szászoknál már legalább 6450, de talán már 5500 lélekre esik egy gyermekkert vagy óvoda, míg Franciaországban az ottani kényszerítő törvény dacára csak 6300 lélekre, egész Magyarországon csak 21.000 lélekre.”<sup>18</sup>

Kézenfekvő volt, hogy legyen olyan hozzászólás is, amely azzal vádolja a szász képviselőket, hogy éppen a szász óvodarendszer fejlettsége miatt, mondhatni irigységből gátolják a törvényjavaslat elfogadását. A szentesi Törs Kálmán vélekedése szerint „Zay Adolf t. képviselőtársam tegnapi beszédének kezdetén felhozta, hogy mit tett Brassó megye és Brassó városa a kisdedóvás terén. Bizonyára mindnyájan örültünk s nem jutott eszünkbe kárhoztatni, hogy a gyermekek megmentéséért ennyit tesznek. [...] Mi örülünk szász nemzetiségű honfitársaink előhaladásának; őket abban a megtiszteltetésben részesítjük, hogy követendő példa gyanánt állítjuk az egész ország elé, s akkor előáll egy közülök, s azt mondja: hja, magyar, ez más, ez teneked nem való.”<sup>19</sup>

A végzettségre és a külföldi diplomák honosítására vonatkozó passzusokat tekintve, bár ez szó szerint nem hangzott el a törvényjavaslat vitájában, a szász képviselőknek más okból is gondjuk lehetett a tervezet 10. és a későbbiekben kihirdetett törvény 11. paragrafusával: az erdélyi szász óvodákban Németországban szerzett végzettséggel rendelkező, tapasztalt kisdedóvánők is dolgoztak, akik (értelemszerűen) jóval nehezebben tették volna le a törvény által megkövetelt különbözeti vizsgákat – nem a szakmai, hanem a magyar nyelvi tudás hiányosságai miatt. (A kisdedóvánók húzódozásának egyébként természetesen az is oka lehetett, hogy tapasztalt, szakirányú végzettséggel, képesítéssel

<sup>17</sup> Uo. 213.

<sup>18</sup> Uo. 231.

<sup>19</sup> Uo. 240.

rendelkező óvónőként megalázáónak tartották volna a procedúrát.)

Arra, hogy milyen mértékben volt megingathatatlan a többség álláspontja a magyar nyelv használatát és a kisdedóvónők végzettségének honosítását illetően, nincs is jobb bizonyíték, mint az, hogy az említett paragrafusoknak csupán a száma változott csak meg a törvénytervezet benyújtása és a törvény kihirdetése között. Ezzel szemben még annak a vitának is több eredménye volt, amely a „kisdedóvónők vagy kisdedóvók? nők vagy férfiak?” vonalon haladt, ezen keresztül pedig a magyarországi óvodáztatás céljait és feladatait is konkretizáltatta a résztvevőkkel.<sup>20</sup>

A törvény végső változatában a 9. paragrafus alá került végül a magyar nyelv használatára vonatkozó passzus, a tiltakozások ellenére is változatlan formában: „9. § A kisdedóvodákban és gyermek-menedékházakban a nem magyar anyanyelvű gyermekek foglalkoztatása összekötendő a magyar nyelv mint államnyelv ismeretébe való bevezetéssel.” A véglegesített törvényben leginkább explicit módon itt jelenik meg a magyar nyelv használatának előírása, de burkoltabb formában a 11-ikben is fellelhető, mint erre Filtsch József is reflektált: „11. § A kisdedóvodákban *csakis hazai* kisdedóvónő (kisdedóvó)-képző intézetben képesítést nyert okleveles kisdedóvónők (kisdedóvók) alkalmazhatók. A 34. §-ban meghatározott tanfolyam elvégzésének megfelelő képesítést külföldön nyert kisdedóvónők tartoznak *okleveleik honosítása végett pótlólag a magyar nyelvből, a hazai történelem, alkotmánytan és földrajz elemeiből* a vallás- és közoktatásügyi miniszter által erre jogosított *hazai* képző-intézetben képesítő vizsgát tenni.” (Kiemelések tőlem – M. Á. K.)

Bár a 11. paragrafus szó szerint nem mondta ki: a kötelezően Magyarországon szerzett képesítés vagy a magyar nyelv tudásának igazolása azért szükséges, hogy a kisdedóvónő magyarra taníthassa a kisdedeket, a helyeslők és ellenzők egyaránt ezt a beleértett tartalmat emelték ki hozzászólásaikban. Lesskó István

<sup>20</sup> Lásd MIKLÓS Ágnes Kata: „A kisdedóvónő jó tulajdonságai” – az esztergomi Értesítők óvodapedagógus-képe. In: GOMBOCZ Orsolya–JUHÁSZ Márta Klára–MONGYI Norbert (szerk.): *Pedagógiai változások – a változás pedagógiája IV.* Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2022. 33–41.

Sáros megyei, mérsékelt ellenzéki képviselő is, amikor így fogalmazott: „Legszebb, legpracticusabb és magyar nemzeti szempontból legüdvösebb rendelkezése a törvényjavaslatnak az, hogy az óvónőktől s dajkáktól egyaránt megkívánja a magyar nyelv tudását. *(Általános helyeslés.)* Ha ez a postulatum nem marad jámbor óhajlás, de igazán érvényesülni fog: akkor az óvodák és menedékházak többet fognak használni a magyar nemzeti ügynek, mint az 1868. évi népiskolai törvény; mert az óvodák és menedékházakból kikerülő és az elemi osztályokba belépő gyermekekkel biztosan haladhat a tanító. És ez lesz a magyarosítás legbiztosabb módja és eszköze. *(Igaz! Úgy van! Általános helyeslés.)* Elvitázhatatlan tény, hogy a magyar nyelv terjesztésének legtöbb sikerrel kecsegtető módja az óvodák és menedékházak felállítása. *(Igaz! Úgy van!)*”<sup>21</sup>

Hiába hozott fel ellenvetéseket a szász képviselők mellett Mocsáry Lajos is, aki arra mutatott rá: a népiskolákban sem volt meg az elvárt eredménye a magyar nyelv oktatásának. „1879-ben behoztuk a magyar nyelvet az összes népiskolákban. Ott, ahol megvolt a készség a magyarosodásra, nem várták meg ezen törvény meghozatalát; ott, ahol ezen törvény rendelkezése folytán hozták be, a törekvés teljesen eredménytelen volt. Megtanultak a gyermekek itt-ott néhány magyar szót, néhány kis magyar verset elgagyogni, de összes magyar tudományukat, amint ki léptek az iskolából, elnyelte az élet, elnyelték a házi viszonyok. Micsoda eredményeket várnak most ettől a törvénytől, amely sokkal korlátozottabb eszközökkel fogja akarni elérni ugyanazon célt? Érdemes-e ezért felszítani azt a kétségtelenül rossz hangulatot, melyet a törvényjavaslatban foglalt ezen intézkedés a nemzetiségekben ébresztetni fog? Én ezt helyes eljárásnak, helyes politikának nem tarthatom, s azért kijelentem, hogy a szőnyegen levő törvényjavaslatot a részletes tárgyalás alapjául sem fogadom el.”<sup>22</sup>

A törvény viszont, mint láthatjuk, változatlan formában jelentette meg a kifogásolt passzusokat. Innentől kezdve pedig már

<sup>21</sup> *Képviselőházi naplók, 1887. XXI. kötet, 220.*

<sup>22</sup> Uo. 239.

a végrehajtás oldalán pattogott a labda – a tanfelügyeleté és az óvóképző intézeteké volt a feladat, hogy a kisdedóvónőket és a rájuk bízott kisdedeket a magyar nyelv szinte kizárólagos használatára terelgesse.

## Az intézet

Az Esztergomi Érseki Kisdedóvónő-Képző Intézet 1892-ben nyitotta meg kapuit Magyarország első katolikus óvóképzőjeként. Alapításának dátuma elsősorban azért fontos a jelen tanulmány szempontjából, mert ez volt az első óvóképző intézet, amely már az 1891. évi XV. törvénycikk érvénybe lépése után nyílt meg, így annak szellemében alakíthatták ki a tananyagot, a számonkérési rendszert, az alkalmazott eszközöket és módszertani eljárásokat egyaránt.

Az alapítás helyszíne, Esztergom elsősorban annak katolikus múltja és jelene miatt volt fontos az intézet létrehozatalában: a más egyházi fenntartású intézmények mellett már 1842 óta működött a városban katolikus tanítóképző intézet (természetesen férfi növendékekkel), az esztergomi érsek, Vaszary Kolos pedig kiemelt jelentőségűnek tartotta egy katolikus kisdedóvónő-képző intézet létrehozatalát is. A jelen tanulmány szempontjából Esztergom mint viszonylag alacsony, de stabil nemzetiségi lakossággal rendelkező város érdemel figyelmet: az intézet alapítását időben közvetlenül megelőző 1890-es népszámlálás idején Esztergom 16 096 lakosából 685 vallotta magát német, 728 szlovák, 21 pedig horvát nemzetiségűnek.<sup>23</sup>

A témával foglalkozó kutató különös szerencséjének mondható, hogy az intézet igazgatója, Számord Ignác nagy hangsúlyt fektetett a kisdedóvónő-képzőben folyó munka dokumentálásá-

<sup>23</sup> A jelen tanulmány szempontjából releváns, 1913-ig tartó időszak további népszámlálási eredményei: 1900-ban 18 246 lakosból 810 német, 632 szlovák, 38 horvát; 1910-ben 18 270 lakosból 720 német, 664 szlovák, 55 horvát. Forrás: [https://mtatkki.ogyk.hu/nepszamlalas\\_adatok.php?ev=1890&ev2=1910&megy=&telepules=&kod=11005&nemzetiseg=&felekezet=&tipus=etnikai&keyword=&page=50](https://mtatkki.ogyk.hu/nepszamlalas_adatok.php?ev=1890&ev2=1910&megy=&telepules=&kod=11005&nemzetiseg=&felekezet=&tipus=etnikai&keyword=&page=50) (Letöltve: 2024. 08. 12.)

ra: 1894 és 1913 között évente-kétévente kimerítően részletes *Értesítő*kben, általában száznál több oldalnyi terjedelemben mutatta be az eltelt tanév fontosabb eseményeit, tanulságait, az intézet és az annak keretein belül működő mintaóvoda javára történt friss beszerzéseket és adományokat, a tananyagot és a számonkérések rendjét. Jóvoltából nem csak a képző mindennapjairól, a felvettek tantárgyairól, tanáraitól, teljesítményéről, a tanév eseményeiről tudunk meg mindent (vagy legalábbis mindent, amit publikusnak ítélt), hanem arról is pontos képet kapunk, milyen elvárásokat támasztottak a képző kisdédóvónő-jelöltjeivel szemben, és milyen korosztályos-nemzetiségi összetétele volt az intézet tanulóinak. Az *Értesítő*k, amellett, hogy fontos pedagógiai és szervezési dokumentumok, egyúttal „A kisdédóvásról” szóló törvény implementációjának leképeződései is. Ez tetten érhető az *Értesítő*k bevezető tanulmányaiban, a tananyagok összeállításában, de még a képesítő vizsgák neveléstani tételeiben is.

A fentiek közül természetesen a bevezető tanulmányok nyújtják a legkönnyebb vizsgálati lehetőséget. Amennyiben nem vette át a helyüket valamilyen nagy jelentőségű szónoklat közlése (például a Vaszary Kolos érsek aranyáldozatát<sup>24</sup> köszöntő szöveg az 1905-ben megjelent *Értesítő*ben), a kiadványok rendszeresen olyan esszékkel indítottak, amelyek az óvóképzés és kisgyermeknevelés valamelyik kurrens-fontos témájával foglalkoztak. Ezek olyan címek alatt jelentek meg, mint *A kisdédóvónő jó tulajdonságai* (1895), *A vallásos érzelem ápolása a kath. kisdédóvókban* (1896), *A magyar beszéd bevezetése a nem magyar nyelvű kisdédóvodákba* (1897) vagy éppen *Megfelelnek-e a Fröbel-féle foglalkozások a magyar kisdéd kedélyének?* (1899). Ezeknek az esszéknek a megírását túlnyomó hányadában Számord Ignác, az intézet igazgatója vállalta magára: mondhatni azt is, hogy saját személyes közlési eszközének tekintette az *Értesítő*k esszérovátát. Egyetlen jelentősebb kivétel lelhető fel Számord Ignác igazgatósága alatt: *A magyar beszéd bevezetése a nem magyar nyelvű kisdédóvodákba* című szöveg Miklósy József, az intézet zeneok-

<sup>24</sup> Az „aranyáldozat” vagy „aranymise” ötvenesztendőnyi papi szolgálat után tartott ünnepi mise.

tatója tollából született.<sup>25</sup> A jelen tanulmányban elsősorban ebből hozok példákat arra, hogyan jelennek meg „A kisdedovásról” szóló törvénytervezet vitájának nyelvpolitikai diskurzusa és annak jellegzetes témái egy, az egyébként minden közlési lehetőséget megragadó igazgató által fontosnak tartott, publikálásra hivatott esszéiben.

Az 1891. évi XV. törvénytervezet vitája (mint szinte minden nemzetpolitikai jellegű vita) a nyelvhasználat kérdésével kapcsolatban elsősorban érzelmi színezetű érveket tartalmazott. A többség-kisebbség viszonylatainak leírásai (egyáltalán nem meglepő módon) az 1897-es *Értesítő* esszéjében is hasonlóképpen jelentek meg.

Ami külön kiemelendő, az a nemzetiségiek hálátlansága fölötti döbbenet motívuma. Ez tűnik fel Czirer Ákos Filtsch József hozzászólására adott válaszában: „Egy észrevételt azonban mégis előre kell bocsátanom, és ez az, hogy éppen az ő beszéde a legcsattanósabb bizonyítékot szolgáltatja arra, hogy e törvényjavaslatra és annak a magyar állam nyelvét terjesztő intézkedésére valósággal égető szükség van. (*Úgy van! Úgy van!*) Mert, nem mondom, hogy beszédéből arra lehet következtetni, de úgy látszik, hogy lehetnek, hogy vannak még a haza keblén táplálkozó honfitársaink közt sokan, akik nem bírnak kellő érzékkel a magyar állameszme és annak szükségletei iránt; (*Élénk helyeslés*) és így elérkezett az ideje annak, hogy gondoskodjunk arról, hogy idegen ajkú polgártársainknak mód és alkalom nyújtassék arra, hogy ha nem is az anyatejjel egyidejűleg, de jó idejében elsajátíthassák azon tiszteletnek és ragaszkodásnak köteles mértékét, mellyel e haza és annak intézményei iránt viseltetni tartoznak.

<sup>25</sup> „Miklósy József (1861–1908) tanító. Esztergom-Vízivárosban született, Miklósy Imre és Homolovics Mária fia. Az esztergomi bencés gimnáziumban tanult, majd 1880-ban az esztergomi érseki tanítóképzőben szerzett tanítói oklevelet. 1882-től volt tanító Esztergom különböző elemi iskoláiban. Éneket tanított az óvónőképzőben, és 1902-től az ipari tanonciskola igazgatója volt. Ő kezdeményezte az Országos Katolikus Tanítóegyesületsnél, hogy minden iskolában legyen magyar zászló és címer, amit kezdeményezésére a kultuszminiszter el is rendelt.” Dr. Kőrösy László: *Diákkori naplóm (Esztergom, 1861–1875)*. Szerk.: SZALAI Béla. (Libri Veteres Strigoni 5.) Laskai Osvát Antikvárium, Esztergom, 2016. 132.

(*Élénk helyeslés.*)<sup>26</sup> Kovács Albert hasonló értetlenséggel reagált Zay Adolf felszólalására: „Épp azért megesett még oly eszes férfiún is, mint Zay t. képviselőtársunk, hogy egyéb észrevételein betelt: qui minium probat, nihil probat. E nemzetiségi szemponatokra tegnap a miniszter úr oly kimerítően és helyesen megfelelt, hogy nekem azt ma csak ismételnem kellene, és a tisztelt képviselő úr e magyarázatban meg is nyugodott. Én ennek némi pótlására csak ismétlem azt, amit neki már más helyen mondtam: mutasson nekem Magyarország ezeréves történetében csak egyetlen bármi kis tény, midőn a magyar nemzet a közötté élő kisebb népek erőszakos magyarosítására kezét kinyújtotta volna. (*Élénk helyeslés.*) Ilyet nem tud mutatni sem ő, sem más.”<sup>27</sup> És ugyanez az értetlenség jelenik meg Miklósy József szövegében is: „Napról napra tárulnak elénk oly megdöbbentő és aggasztó jelenségek, melyek ellenünk, magyarok ellen, és államiságunk ellen szórnak gyilkoló gyűlöletességet. És miért van ez így? Talán elnyomjuk más nemzetiségű testvéreinket; talán az ő rovásukra a magyar faj több jogokat élvez? Nem! Nincs állam a világon, ahol minden polgár, minden nemzetiségi faj oly igazságos mértékben élvezne állampolgári jogokat, mint nálunk, Magyarországon. A magyar nemzet sohasem éreztette fölényét, hatalmát a nemzetiségekkel, békén hagyta fejlődni mellette és vele. Hiszen a nemzetiségek szabadon használhatják nyelvöket; gyakorolhatják jellegzetes szokásaikat; elnyerhetnek bármely hivatalos állást, stb. Igazán csodálatos, hogy mindennek dacára hazánk lakóinak szívét, lelkét mégsem hevíti a közös haza iránt való szeretet nemes érzelme.”<sup>28</sup>

A gyermekkori nyelvelsajátítás könnyedségének és ezáltal az óvodai magyarosítás erejének bizonygatása, amelyre már hoztam példákat a törvénytervezet vitájából, Miklósy esszéjében a következőképpen jelenik meg: „A tapasztalás bizonyítja, hogy valamely

<sup>26</sup> *Képviselőházi naplók*, 1887. XXI. kötet, 224.

<sup>27</sup> Uo. 235.

<sup>28</sup> MIKLÓSY JÓZSEF: A magyar beszéd bevezetése a nem magyar nyelvű kisdóvodákba. In: *Az Esztergomi Érseki Kisdóvodónő-Képző Intézet Értesítője az 1896–97. tanévről*. [A további hivatkozásokban *Értesítő*.] Közli: SZÁMORD Ignác igazgató. Buzárovits Gusztáv Könyvnyomdája, Esztergom, 1897. 4.

nyelvet legkönnyebben fiatal korban, kisdéd korban lehet alaposan elsajátítani, mert a kisdéd elméje ekkor a legfogékonyabb, és mert a nyelv sajátságaihoz a gyenge beszélszervek ebben a korban simulnak, alakulnak a legkönnyebben. Az óvodás kisdéd, midőn az óvodába lép, még alig beszél a saját anyanyelvét is, itt tanul meg tehát beszélni, mégpedig magyarul; itt rögződik be tehát elméjébe az »édes zengzetű magyar nyelv«, mert 3 éven keresztül csak magyar beszédet hall, magyarul társalog, dalol, játékat magyar beszéd kíséretében játssza. Ezen idő alatt bámulatos haladást tesz a kisdéd a nemzeti nyelvben, és a nemzeti érzület oly mélyen bevésődik lelkébe, hogy azt onnan semmiféle hatalom ki nem irtja. Ilyen alapra azután könnyen építhet az iskola; könnyen és eredményesen taníthatja tovább a magyar nyelvet.”<sup>29</sup>

Természetesen nem csak az *Értesítők* bevezető esszéiben jelennek meg azok a (főként nyelvpolitikai jellegű) tartalmak és meggyőződések, amelyek „A kisdédóvásról” vitáját meghatározták.<sup>30</sup> Az oktatás során átadott tudástartalmak tekintetében például érdemes megnézni a magyar nyelv és irodalom oktatásával kapcsolatos előírásokat, valamint azt is, ez az Esztergomi Érseki Kisdédóvónő-képző Intézetben milyen könyvek segítségével valósult meg.

A tananyag a vonatkozó rendeletet követve magyar nyelv és irodalomból az alábbi volt: „Magyar nyelv és irodalom. Mindkét osztályban heti 3-3 óra. Cél: a) A helyes magyar beszéd és helyes írás elsajátítása, valamint gyakorlása a végett, hogy a növendék mint kisdédóvó a kisdédek szabatos, gondolataikat értelmesen kifejező beszédre szoktassa. b) Fogalmazási gyakorlatok, egyes költői és prózai művek, valamint az újabb magyar irodalom kiváló íróinak megismertetése által a növendékek általános műveltségét bővíteni és őket a gyermekirodalom megértésébe bevezetni.”<sup>31</sup>

<sup>29</sup> Uo. 11.

<sup>30</sup> Lásd még MIKLÓS Ágnes Kata: Kisgyermekiskoláktól kisdédóvóig – a magyar óvodáztatás 19. századi szabályozása az oktatás- és nemzetpolitika függvényében. In: KAPOSÍ József–SZÓKE-MILINTE Enikő (szerk.): *Pedagógiai változások – a változás pedagógiája*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2019. 69–78.

<sup>31</sup> A vallás- és közoktatásügyi min. kir. miniszternek 57.472/891. szám alatt valamennyi kir. tanfelügyelőséghez intézett rendelete, a kisdédóvónő- (kisdéd-

Mivel az 1892-es rendelet megjelenése idején még nem állt rendelkezésre a célnak megfelelő tankönyv (a *Magyarországi rendeletek tárá*nak 43. számában található rendelet egyik melléklete a kisdedővőnő-képző intézetek számára írandó tankönyvekről szóló pályázati felhívás), az irodalmat tanító Török Chrysostoma még 1894-ben is Novák Sándor *Írály- és szerkezet*tan, valamint Novák Sándor *Költészet*tan és a magyar nemzeti irodalomtörténet vázlata című köteteit használta a másodéves növendékek oktatásához.<sup>32</sup> (Ez utóbbi eredetileg a polgári és felsőbb leányiskolák III. osztálya számára íródott, tehát alacsonyabb iskolai szintű tanulóknak készült, de kényszerűségből ezt használták, amíg nem születtek meg a kisdedővőnő-képző intézetek számára alkalmas tankönyvek.) Két évvel később az *Értesítő* tanúsága szerint már rendelkezésre állt a kisdedővőnő-képző intézetek részére készült tankönyv is: „Magyar nyelv és irodalom. Heti 3 óra. Tanítónő: Török Chrysostoma és Fridrik Fidelis. Tankönyv: Láng Mihály és Peres Sándor: *A magyar irodalom ismertetése a kisdedővő-képző intézetek II. osztálya számára.*”<sup>33</sup> Az *Értesítő*k arról is tudósítanak, mi volt a tananyag, és milyenek voltak az elvárások a tárgy teljesítésében: „Értelmes és szép olvasás. Az olvasmányok a költészet és szépirodalom köréből voltak véve, különös tekintettel a kath. szépirodalomra és a vallás-erkölcsi érzelmekre. A költői és prózai stílus sajátosságai az olvasmányok alapján. A kiválóbb magyar írók. A kisdedővőnő magán- és hivatalos viszonyaiban előforduló fogalmazványok. Kisdedi irodalmunk. Havonként két iskolai és egy házi írásbeli dolgozat, egész éven át 18.”<sup>34</sup>

Csak szűrőpróbaszerűen szemezgetve az évi tizennyolc dolgozat közül máris találunk olyan feladatokat, amelyek a jelen tanulmány témájába vágnak: „Miképp ápolható az óvodában a hazafiasság érzelme?” (1894), „Példák, melyekben az irály értetősége, magyarossága és jóhangzása ellen van vétve” (1897),

óvó-) képző intézetek tanterve tárgyában, 3. melléklet. *Magyarországi rendeletek tára*, 1892. 779.

<sup>32</sup> *Értesítő*, 1893/94. 1894. 25.

<sup>33</sup> *Értesítő*, 1895/96. 38. (Mindkét szerző a korszak óvodapedagógiájának jelentős alakja volt: Peres Sándor a pesti óvóképző igazgatója volt, Láng Mihály Eperjesen töltötte be ugyanezt a pozíciót.)

<sup>34</sup> Uo.

„Mennyiben hat a dal, mint nevelő eszköz a gyermek kedélyére?” (1899), „Mit kíván az óvónőtől az egyház és a haza?” (1901). 1906-ban különleges lehetőség állt a diákok rendelkezésére: szépirási pályamunkákat kellett benyújtaniuk megfelelő díjazás reményében. „Pályázati tételül tűzetett ki a II. évfolyam alatt: *Hogyan szoktassuk a gyermekeket helyes gondolkozásra*. Legjobban dolgozta ki Milotay Borbála, jutalmul nyert egy db. 20 koronás aranyat, N. N. ajándékából. Dicséretre méltóan dolgozott Niedermann Anna, jutalmul kapta Wiseman Fabioláját. A rendes írásbeli feladványok legtüzetesebb kidolgozóját, Mórász Máriát, Számord Ignác igazgató egy darab 20 koronás arannyal jutalmazta meg.”<sup>35</sup>

A képesítéshez szükséges írásbeli vizsgán az egyházmegyei főtanfelügyelőtől kapott kidolgozandó kérdések talán még a magyar nyelv és irodalom dolgozatoknál is jobban tükrözik „A kisededóvásról” szóló törvény szellemiségét. Olyan feladatok jelentek meg, mint *Mily fontossággal bír a kisededóvás hazánk jólétére nézve?* (1894), *Mi módon ápolható a kisededóvodában a vallásos érzelem?* (1896), 1897-ben pedig a *Miképpen járjon el a kisededóvónő az idegen ajkú gyermekeknek a magyar nyelv ismeretébe való bevezetésnél?* tételt kellett kidolgozni a kisededóvónői végzettség elnyeréséhez.

## Összegzés

Logikus lehet az eddig leírtak után, hogy megnézzük: lehettek-e egyáltalán az Esztergomi Érseki Kisededóvónő-képző Intézet növendékei között olyanok, akik nem magyar nemzetiségűnek vallották magukat? Nos, természetesen lehettek – nem is kevesen. Nem csak esztergomiak vagy a környékről érkezettek: már az 1895-ben végzett évfolyamban hét növendék származott Trencsén, három pedig Nyitra megyéből.

A növendékekre vonatkozó adatok természetesen nem teljesekek. Nem csak az okoz nehézséget, hogy a kimutatások külön-

<sup>35</sup> *Értesítő*, 1905/06. 31.

külön kezelik a diákok névsorát, nemzetiségét, származási helyét, nyelvtudását, életkorát.<sup>36</sup> Az *Értesítők* kezdeti rendszeressége az 1910-es évekre megcsappant, az évente induló évfolyamok helyett is már a 20. század első évtizedére a kétévenkénti indulás lett a jellemző. A fellelhető *Értesítők* alapján az 1. táblázat állítható össze a diákok összetételéről. A rubrikát, amelyben az adatok találhatóak, Számord a következő fejléccel látta el: „Nemzetiség- s nyelvre nézve”, de ennél bővebb magyarázat vagy kifejtés nem áll rendelkezésünkre. (A Számord által közölt adatok egyébként is csak az év végi összesítéseket tartalmazzák az év közben kimaradt növendékek mellőzésével.)

1. táblázat. Az Esztergomi Érseki Kisdédóvónő-képző Intézet diákjainak nemzetiségi összetétele az *Értesítők* alapján

| Évfolyam | Létszám | Nemzetiség |       |         |        |
|----------|---------|------------|-------|---------|--------|
|          |         | magyar     | német | szlovák | horvát |
| 1893/94  | 62      | 53         | 5     | 4       | –      |
| 1894/95  | 69      | 53         | 8     | 8       | –      |
| 1895/96  | 67      | 45         | 10    | 12      | –      |
| 1896/97  | 75      | 51         | 12    | 12      | –      |
| 1897/98  | 62      | 47         | 8     | 7       | –      |
| 1898/99  | 29      | 24         | 2     | 3       | –      |
| 1900/01  | 59      | 51         | 1     | 7       | –      |
| 1904/05  | 58      | 48         | 4     | 6       | –      |
| 1912/13  | 60      | 39         | 10    | 9       | 2      |

A növendékek utánkövetése, pályájuk és további sorsuk vizsgálata számos érdekes kutatási eredményt hozhatna magával. A névsorok mindenestre rendelkezésünkre állnak, még ha magukat az intézet falai közt tanuló lányokat nem is kérdezhetjük meg az eltelt idő távlatából, hogyan élték meg nemzetiségi létüket a kisdédóvónő-képzőben.

<sup>36</sup> A kutatás egy további szakaszában érdemes lenne az Esztergomi Prímási Levéltárban folytatni a munkát, elsősorban Vaszary Kolos egyházkormányzatának iratai (1891–1912), valamint a Főegyházmegyei Tanfelügyelőség iratai (1891–1948) között.

Az Esztergomi Érseki Kisdédóvónő-képző Intézet utolsó elérhető *Értesítője* 1913-ban jelent meg, de ez csak a címlap betűtípusának alapján állapítható meg, a tartalom kevésbé különbözik a húsz évvel korábbtól. Talán nem is szükséges kommentárral ellátni az 1913-as képesítő vizsga leírását, önmagáért beszél. „A második évfolyam végén képesítő-vizsgálat keretében számolnak be intézetünk növendékei a tanulmányokban elért eredményről. A jelen iskolai évben június 2-án tartottuk meg a képesítő-vizsgálat írásbeli részét. A főegyh. főtanfelügyelő úr által kitűzött neveléstani tétel: Miképpen járjon el a kisdédóvónő az idegen ajkú gyermekeknek a magyar nyelv ismeretébe való bevezetésénél?”<sup>37</sup>

Az Esztergomi Érseki Kisdédóvónő-képző Intézet biztosan nem volt kivételes, hiszen a magyarországi óvodák nyelve a törvény elfogadása után szinte kizárólag magyar volt. Működéséből azonban látható, hogy a magyarosítás nemcsak a törvényhozók, hanem a rendszer működtetői számára is kiemelt jelentőségű volt. Amennyire az formálisan lehetséges volt, az oktatás és a számonkérés is ezt tükrözte. Esztergomot ebben a tekintetben az teszi érdekessé, hogy itt, a nyelvhatárhoz közel, magyar és szlovák nyelvű hívők mellett sem voltak tekintettel sem az anyanyelvi megoszlásra, sem pedig arra, amit a törvény vitájában többen is megjegyeztek pedagógiai tapasztalatként – és ezt azóta a történetírás is igazolta<sup>38</sup> –, hogy az iskolai magyarosítás eredményei meglehetősen mulékonyak, ha a magyar nyelv idegen marad a nyelvi közegben.

<sup>37</sup> *Értesítő*, 1912/13, 70.

<sup>38</sup> Ágoston BERECZ: *The Politics of Early Language Teaching. Hungarian in the primary schools of the late Dual Monarchy*. Pasts Inc. CEU, Budapest, 2013.